

CSEH GERGŐ BENDEGÚZ

**BESZÁMOLÓ
A LEVÉLTÁRI SZAKFELÜGYELET
2015. ÉVI MUNKÁJÁRÓL**

ELLENŐRZÉSI TAPASZTALATAIRÓL

A Levéltári Szakfelügyelet működése

A Levéltári Szakfelügyelet 2015-ben a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről szóló 7/2002 (II. 27.) NKÖM rendelet alapján végezte tevékenységét, és ellenőrizte a vizsgált időszakban még érvényben volt 10/2002 (IV.13.) NKÖM rendeletben megfogalmazott szakmai követelmények teljesülését.

Az éves szakfelügyeleti munka alapját a vezető szakfelügyelő által készített, a Levéltári Kollégium egyetértésével és az Emberi Erőforrások Miniszterének jóváhagyásával kiadott Ellenőrzési Terv képezte.

A közlevéltári szakfelügyelők és a vezető szakfelügyelő az év során összesen negyvenhét közlevéltárban folytatott ellenőrzést, bár időközben a Budapesti Corvinus Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár beolvadt az egyetem központi levéltárába, így az illetékes szakfelügyelő az elvégzett vizsgálatokat közös jelentésben összegezte.

A két magánlevéltári szakfelügyelő a negyven hazai nyilvános magánlevéltárat a 2014-ben megfogalmazott ellenőrzési stratégia alapján, egyedi ellenőrzési terv szerint három év alatt járja végig, ez évente átlagosan 13-14 intézmény vizsgálatát jelenti. Az éves ellenőrzési terv alapján 2015-ben a következő nyilvános magánlevéltárak vizsgálatára került sor:

- Egri Főegyházmegyei Levéltár
- Magyar Ferences Levéltár
- Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára,
- Pécsi Püspöki Levéltár
- Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár,
- Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
- Szeged-Csanádi Egyházmegye Levéltára
- Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet Levéltára
- Magyarországi Román Ortodox Egyház Levéltára
- Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
- Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára
- Magyarországi Unitárius Egyház Levéltára
- Magyar Zsidó Levéltár

A vizsgálatokról készült jelentéseket a levéltár vezetőjének esetleges kiegészítő véleményével együtt a szakfelügyelők megküldték a vezető szakfelügyelőnek, aki azt – saját megjegyzéseivel együtt – továbbította a levéltár fenntartójának.

A 2015. évi Ellenőrzési Terv tartalmazta még egy célvizsgálat lefolytatását a Kisgazda Örökség és Levéltár Alapítvány Kisgazda Levéltárában, azonban az illetékes szakfelügyelőnek sokszori próbálkozásra sem sikerült felvennie a kapcsolatot a levéltár illetékeseivel. A fenti okok miatt a célvizsgálatot 2016-ra halasztotta a szakfelügyelet.

Az év során kizárólag az éves Ellenőrzési Tervben megfogalmazott vizsgálatokat végezte el a szakfelügyelet, az Emberi Erőforrások Minisztériuma rendkívüli vizsgálat lefolytatására nem adott utasítást.

A Levéltári Szakfelügyelet másik fontos feladatköre a levéltári selejtezések ellenőrzése és jóváhagyása. 2015-ben összesen 16 esetben érkezett selejtezési terv illetve selejtezési jegyzőkönyv az illetékes szakfelügyelőkhöz (alkalmanként több is), akik ezt véleményezték (szükség esetén ellenőrizték vagy módosításukat kezdeményezték), majd a jogszabályoknak megfelelő terveket és jegyzőkönyveket javaslatukkal együtt továbbították jóváhagyásra a vezető szakfelügyelőnek.

A szakfelügyelet pénzügyi helyzete és infrastrukturális ellátottsága a Minisztérium támogatásának, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésének köszönhetően az év során mindvégig stabil és biztosított volt.

A levéltári szakfelügyelet 2015. évi munkaprogramját a vezető szakfelügyelő (dr. Cseh Gergő Bendegúz), kilenc közlevéltári szakfelügyelő (Batalka Krisztina, Katona Klára, dr. Kovács Melinda, Tóth Eszter, dr. Csízi István, Káli Csaba, dr. Melega Miklós, Sáfár Gyula, dr. Sipos András), két magánlevéltári szakfelügyelő (dr. Lakatos Andor, dr. Szabadi István) és a szakfelügyeleti titkár (Vetró Ferencné) hajtotta végre.

Közlevéltárak ellenőrzése

Az Ellenőrzési Terv a 2015. évre a közlevéltárak esetében két feladatot határozott meg: az első, tavaszi ellenőrzés nem igényelt helyszíni vizsgálatot, míg a második félévi vizsgálat elvégzéséhez a szakfelügyelőnek mindenképpen személyesen kellett ellátogatnia az adott intézménybe. Ennek a munkabeosztásnak alapvetően kettős oka volt: egyfelől takarékosági szempontok indokolták a tavaszi „távvizsgálatot”, másfelől viszont a szakfelügyelőnek az érdemi vizsgálat elvégzéséhez legalább egyszer feltétlenül a helyszínen kellett tájékozódnia az előzetesen megadott témakörökkel kapcsolatban.

Az Ellenőrzési Terv – melyet az év elején minden levéltár részére postáztunk – a következő vizsgálati célokat tartalmazta a közlevéltárak számára:

- Az I. félévi vizsgálat tematikája az adott intézmény internetes szolgáltatásainak állapota és adattartalma volt, beleértve a honlap általános jellemzőit, az ügyfél- és kutatószolgálati információk napra kész állapotát, az elérhető levéltári segédletek körét és aktualizáltságát, a honlapon lévő adatbázisok rövid bemutatását, illetve az oldal interaktivitását, valamint a közösségi média igénybevétele a levéltár kommunikációs tevékenységében.

- A II. félévi vizsgálat tematikája – a szakfelügyelet 2015–2019 közötti stratégiai tervének megfelelően – a levéltári rendezési, segédletkészítési munka és a kutatószolgálat egyes kérdéseinek a vizsgálata volt. E program keretében a szakfelügyelők ellenőrizték – a vizsgált időszakban még érvényben volt – 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendelet 33. § (2) bekezdése és a 43. § alapján zajlott segédletkészítési munkálatokat, az elkészült hagyományos segédletek kezelését és nyilvánosságát, illetőleg a számítógépes adatbázis-építés gyakorlatát és az ezen a téren elért eredményeket.

A 2015. évi első ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

2015 első negyedében a szakfelügyelet a közlevéltárak internetes szolgáltatásainak állapotát, a közzétett adatok napra kész voltát, illetve az egyes intézmények online formában történő kommunikációját vizsgálta.

Előzetesen megjegyzendő, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár összes tagintézménye számára új, egységes honlapot vezettek be az év első felében, de a vizsgálat időszakában szinte mindenhol még a régi, egyedi fejlesztésű honlapok működtek, melyek adatait általában csak részben és csak fokozatosan került át az új oldalakra.

A szakfelügyelők mindenütt a vizsgálat időpontjában érvényes intézményi honlapot vizsgálták, mely általában jól tükrözte az adott intézmény elmúlt években folytatott munkáját és kommunikációs gyakorlatát, ugyanakkor több esetben a szakfelügyelői jelentések hívták fel a figyelmet arra, hogy az érintett intézmény saját szakmai eredményeit (kiadványok, adatbázisok, rendezvények stb.) is elfelejtette, vagy nem tartotta lényegesnek ilyen formában a nyilvánosság elé tárni.

Összességében megállapítható, hogy a negyvenhat hazai közlevéltár döntő többsége rendelkezik önálló, vagy egy nagyobb intézményi honlapba ágyazott, de saját tartalmat szolgáltató internetes elérhetőséggel. Mindössze két hazai felsőoktatási levéltár (Szegedi Tudományegyetem Levéltára, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltára) esetében tapasztaltuk, hogy semmiféle adatot nem szolgáltatnak az interneten keresztül, a levéltárvezetők mindkét esetben olyan technikai problémákkal magyarázták a helyzetet, melyek rövid időn belül kiküszöbölhetőek lesznek.

A fent említett, önálló honlappal vagy saját intézményi aloldalakkal rendelkező negyvennégy közlevéltár mindegyike szolgáltatja azokat az általános információkat, melyek az intézmény alapvető funkcióiról, elérhetőségéről, nyitva tartási idejéről, illetve az iratanyag használatának legfontosabb kérdéseiről tájékoztatják az érdeklődőket.

Szintén meglehetősen magas arányban – a negyvenhat levéltárból negyvenegynél – tapasztalható, hogy a legfontosabb levéltári segédletet, a fond- és állagjegyzéket valamilyen formában az érdeklődők rendelkezésére bocsátja, bár ennek a közzétételnek a színvonala és napra kész volta igen tág keretek között mozog. A rendszeresen frissülő, adatbázis-jellegű segédlettől kezdve egészen az akár több évtizede publikált jegyzék képként szkennelt változatáig sokféle megoldással találkoztak a szakfelügyelők. Ez utóbbi megoldás azért sem tekinthető kielégítőnek, mert az intézmény belső használatú fondjegyzékét – mint azt a második félévi vizsgálat is igazolta – általában mindenütt rendszeresen frissítik, ezt az aktualizálást azonban gyakran elmulasztják a honlapon is

a nyilvánosság elé tární, holott a szakmai követelményekről szóló rendelet a rendszeres közzétételi kötelezettséget is előírta.

Sajnálatos módon sokkal alacsonyabb a levéltárak honlapjain a mélyebb szintű segédletek, pl. raktári jegyzékek elérhetősége: ilyen típusú segédletet csak az intézmények kevesebb mint egyharmada, összesen tizenhárom levéltár tett közzé. Mindez annál is kevésbé indokolt, mivel az új jegyzékek jelenleg már szinte kizárólag elektronikus formában keletkeznek (egyetlen közlevéltár esetében tapasztaltuk, hogy még mindig papír alapon vezetik a segédleteket), de a papír alapon létező jegyzékek digitalizálása még a levéltárak sajnálatosan gyenge technikai ellátottsága mellett sem ütközhet komolyabb akadályokba. Ráadásul az elektronikus segédletek közzététele nem igényel olyan szak tudást, mellyel a levéltárak többsége ne rendelkezne vagy ne tudná azt valamilyen formában igénybe venni.

Figyelemre méltó, hogy a hagyományos levéltári segédletek közzétételéhez képest több mint kétszer annyi intézmény publikált valamilyen adatbázist a honlapján: a negyvenhat intézményből huszonhét esetben használhatnak ilyen segédleteket a kutatók. Az említett huszonhét intézmény együttesen száznyolcvan különböző adatbázist vagy annak tekinthető elektronikus segédletet tett közzé, bár ezek adattartalma és strukturáltsága rendkívül különböző. (A vizsgálat során – némiképp megengedő módon – adatbázisnak tekintettünk minden olyan elektronikus segédletet, mely a raktári jegyzékeknél strukturáltabb szerkezettel rendelkezik és/vagy differenciáltabb keresési, szűrési lehetőségeket kínál.) A fenti számok nyilvánvalóan jól tükrözik az elmúlt évek segédletkészítési tendenciáit, mely természetesen nem függetleníthető az igénybe vehető pályázati források megszabta lehetőségektől sem.

Tovább elemezve az adatokat, kimutathatjuk, hogy a hazai közlevéltáraknak kevesebb mint a negyede (tizenegy intézmény) tartotta fontosnak az elmúlt időszakban, hogy internetes honlapján a levéltári munka, az adatkezelés vagy a szolgáltatások igénybevétele területén releváns jogszabályokat megismertesse a látogatókkal. Az általános felhasználói statisztikák alapján valóban kimutatható, hogy ezen oldalak szoktak a legkevesebb látogatót vonzani a honlapokon belül, az intézmények tevékenységének átláthatósága és jogszerűsége ugyanakkor mindenképpen megkövetelné, hogy a levéltárak biztosítsák a lehetőséget az ezen a területen (is) tájékozódni kívánók számára.

Egészen más okokból, de még alacsonyabb azon hazai közlevéltárak aránya, amelyek valamiféle online szolgáltatást (pl. online űrlapon benyújtható kérelem, kutatás-megrendelés stb.) tudnak biztosítani: jelenleg mindössze három intézménynél találtunk ilyen lehetőséget. Ez a szolgáltatás nyilvánvalóan differenciáltabb és költségesebb informatikai megoldásokat kíván a hagyományos honlapoknál, ugyanakkor a levéltárhasználók körét és a szolgáltatás igénybevehetőségét jelentős mértékben bővítheti is a későbbiekben.

A közlevéltárak többségének vezetése a vizsgálatok tanúsága szerint elfogadta már azt a helyzetet, hogy a kollégákkal, a kutatókkal és más érdeklődőkkel való rendszeres kapcsolattartás leghatékonyabb módja jelenleg a közösségi média használata: összesen huszonnégy levéltár rendelkezik saját profillal valamelyik közösségi oldalon. Ezek az

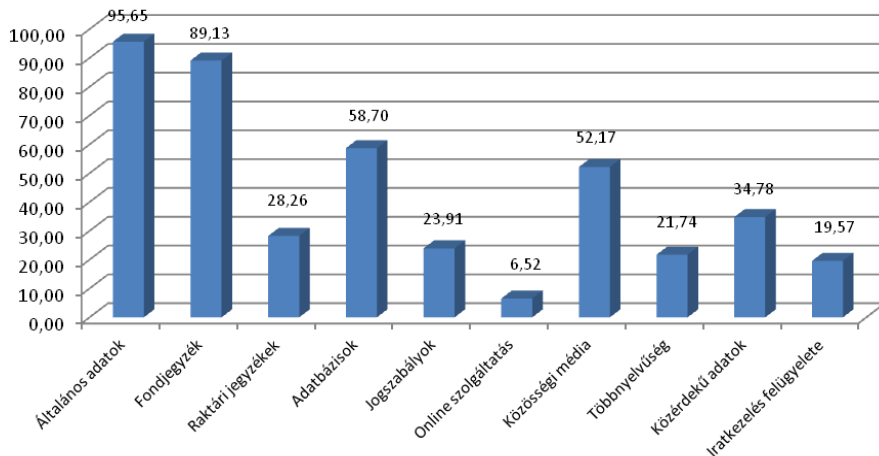
oldalak természetesen ismét különböző mértékben aktívak és kedveltek, ez javarészt az ezzel a feladattal megbízott kollégák erre fordított energiájának a függvénye.

Korántsem mutatható ki ilyen jó arány a honlapok idegen nyelvű információszolgáltatása terén: tényleges adatokat egy (vagy több) idegen nyelven a közlevéltárak kevesebb, mint egynegyede (összesen tíz intézmény) tett közzé a vizsgálat idejéig. Bár a hazai levéltári kutatók döntő többsége természetesen – valamilyen szinten – érti a magyar nyelvet, a felhasználók körének bővítése, valamint a nemzetközi szakmai kapcsolatok intenzívebb ápolása szempontjából ez az arány mindenképpen kedvezőtlennek tekinthető.

Valamivel nagyobb arányban, a honlapok egyharmada esetében ismerhetők meg az adott intézmény tevékenységének alapvető adatai (szervezeti, gazdálkodási, pályázattalásra, közbeszerzésre vonatkozó információk). Amellett, hogy erre jogszabály is kötelezi a közlevéltárakat, az egyes levéltárak működésének ilyen adatai rendkívül hasznos információt nyújtanak az érdeklődőknek. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a vizsgált levéltárak jelentős része egy nagyobb intézmény szervezeti egységeként vagy tagintézményeként működik, így a fenti közzétételi kötelezettség nem közvetlenül ezeket a levéltárakat terheli.

A közlevéltárak működésének rendkívül fontos területe az iratkezelés felügyelete, sajnálatos módon azonban a hazai közlevéltárak ezen a téren is kevésbé használják ki az internetes kommunikáció nyújtotta lehetőségeket. Viszonylag kis energiárfordítással alapos és jogszabályokkal kiegészített oldal tájékoztathatná az iratképző szervezeteket a szükséges teendőkről és jogszabályi kötelezettségekről az iratkezelés és levéltári átadás területén, ami jelentős segítséget nyújthatna a levéltárak számára későbbi iratátvételi és feldolgozási kötelezettségeik teljesítésében. A vizsgálatok tapasztalatai szerint azonban az ellenőrzött intézményeknek csak mintegy egyötöde, összesen kilenc levéltár élt ezidáig ezzel a lehetőséggel.

Az alábbi ábra azt szemlélteti, hogy a hazai közlevéltárak milyen arányban nyújtanak meghatározott információkat és szolgáltatásokat az interneten keresztül.

A 2015. évi második ellenőrzés tapasztalatai a közlevéltárakban

A közlevéltárak 2015. évi második vizsgálata a levéltári segédletkészítés és adatbázis-építés egyes kérdéseit vizsgálta az Ellenőrzési Tervben megfogalmazott konkrét területeken. A szakfelügyelők 2015 júniusa és decembere között minden közlevéltárban személyesen tettek látogatást, hogy a levéltárvezetővel egyeztetve vizsgálják meg az előre megküldött vizsgálati szempontokra érkezett válaszokat. A vizsgálatokról készült jelentéseket és konkrét javaslataikat a szakfelügyelők – a vezető szakfelügyelő által a fenntartó részére megküldött – jelentéseikben összegezték, így azok a későbbiekben közvetlen útmutatásként szolgálhatnak a szakmai munka gyakorlatát illetően. Jelen összegzésben a segédletkészítés és adatbázis-építés területén tapasztalt rendkívül heterogén gyakorlat néhány általános tendenciáját emeljük ki.

Az éves Ellenőrzési Tervben megfogalmazott vizsgálati szempontok között kiemelt helyet foglalt el, hogy az adott intézmény rendelkezik-e több éves stratégiai tervvel, koncepcióval a segédletkészítés és/vagy az adatbázis-építés területén. A vizsgálatok tanúsága szerint a negyvenhat hazai közlevéltár közül összesen öt intézmény – Budapest Főváros Levéltára, MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár, Miskolci Egyetem Levéltára, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – rendelkezik írásban rögzített, több éves koncepcióval a levéltári feldolgozás gyakorlatára és ütemezésére vonatkozóan. Az intézmények kilencven százalékában a feldolgozó munka menete a korábban kialakított gyakorlat szerint, az aktuális beszállítások vagy rendkívüli feladatok függvényében évente kerül kialakításra. Több intézményben vezetőváltás zajlott a vizsgált időszakban, ezekben az esetekben a vezetői pályázatok tartalmazznak szempontokat és célokat a segédletkészítés és feldolgozás tekintetében. Kiemelendő, hogy az időközben egységesülő Magyar Nemzeti Levéltárban a vizsgálat befejezésének időpontjára készült el az intézmény egészére vonatkozó középtávú rendezési stratégia tervezete. Bár a dokumentum a vizsgálat időszakában még csak munkaanyagként tekinthető, mindenképpen előremutató fejleményként értékelhető, hogy a közlevéltárak közel felét, az őrzött iratanyag mennyiségét tekintve még nagyobb arányát képviselő Magyar Nemzeti Levéltárban stratégiai szinten is igyekeznek újragondolni a levéltári munka ezen meghatározó területét.

Szintén fontos vizsgálati szempont volt, hogy az adott intézményben a rendezési munkálatokat jóváhagyott rendezési tervek alapján végzik-e a levéltár munkatársai. Ezt az előírást a vizsgált időszakban még érvényben volt, illetve az időközben érvénybe lépett új szakmai követelményrendelet egyaránt tartalmazza. A vizsgálatok tapasztalatai szerint a negyvenhat ellenőrzött közlevéltárnak kevesebb, mint felében, összesen húsz intézményben teljesült részben vagy egészben ez az előírás. (Az említett húsz intézmény közé soroltuk azokat is, amelyekben nem minden esetben, csak nagyobb, strukturális átszervezést is jelentő rendezési munkálatok megkezdése előtt készítenek rendezési tervet, így szigorú értelemben véve a követelmény teljesülése még rosszabb arányúnak tekinthető.) Kisebb levéltárak esetében általában az a magyarázat erre a jelenségre, hogy a rendezési tervet jóváhagyó szakmai vezető személye megegyezik a rendezést végrehajtóval, így a tényleges szakmai kontroll ebben a helyzetben nem valószínű, bár ez az érv részben akceptálható, a rendezési tervek azonban – éppen a

levéltárak személyi állományában történő fluktuáció miatt – mindenképpen hasznos támpontot jelentenek a folyamat áttekinthetősége és fenntarthatósága szempontjából. Különösen igaz ez az elhúzódó, több éven keresztül zajló rendezési munkálatok esetében. Kiemelendő, hogy nem csak kisebb létszámú levéltárak hagyják figyelmen kívül a rendelet ezen előírását: a jelentések szerint a vizsgált időszakban kilenc megyei levéltárban sem készültek rendezési tervek az efféle munkálatok megkezdése előtt. Ez utóbbi esetekben a levéltárvezetők általában azzal magyarázták a rendezési tervek hiányát, hogy egyéb feladataik miatt, illetve személyi okokból csak az aktuálisan átvett iratanyagok ellenőrző rendezésére van kapacitásuk, vagy pedig a rendezéseket az elmúlt évek gyakorlatának megfelelően azonos alapelvek alapján, elsősorban az eredeti irattári rend visszaállítása céljából végzik. Hangsúlyozandó, hogy a vizsgálat idején érvényes, illetve a jelenlegi szakmai követelményrendelet sem tesz különbséget a rendezési munkálatok jellege alapján, így a levéltáraknak minden ilyen feladatot dokumentáltan, rendezési tervek alapján kell végeznie. Fontos kiemelni ezen előírás jelentőségét, mivel a rendezések ellenőrizhetősége és átláthatósága a későbbiekben alapvetően befolyásolja az iratanyag kezelhetőségét.

Az ellenőrzött levéltárak döntő többségében különböző mélységű rendezési munkálatok zajlottak 2010 és 2015 között. Általános tendenciaként megemlíthető, hogy leggyakrabban az újonnan átvett iratanyagok kontrollrendezését, vagy az aktuálisan beszállított, rendezetlen iratanyagok esetében az eredeti irattári rend rekonstrukcióját végezték el a levéltárosok. Mindez leginkább a 20. század második felének tanácsai, illetve pártiratait, kisebb mértékben pedig a bekerült személyi hagyatékot érintette, ez utóbbi esetben természetesen a pertinencia alapján történő tárgyi csoportok kialakítása volt a rendezési munkálatok alapelve. Az elvégzett vagy folyamatban lévő rendezések okai között a levéltárvezetők a fenti okok mellett leggyakrabban a fokozott kutatói igényeket, az ügyfélszolgálati, adatszolgáltatási feladatok hatékonyabb ellátását, a digitalizálásra való előkészítést, esetenként pedig a fenntartó speciális igényeit említették leggyakrabban. A felmérések tapasztalatai szerint a rendezési munkák végeztével lényegében mindenütt frissítették vagy elkészítették a szakmai követelményekről szóló rendelet előírásai szerinti raktári jegyzékeket.

Külön vizsgálati szempont volt, hogy a levéltárakban a rendezési munkálatok együtt jártak-e a levéltári anyag selejtezésével is. Ez a kérdés azért is időszerű, mert a közlevéltárak jelentős része küzd komoly raktározási nehézségekkel, ezen a helyzeten pedig a selejtezés – különösen a tanácsai iratokban fennmaradt, igen nagy mennyiségű duplumpéldányok eltávolítása jelenthet átmeneti segítséget. A 2015. évi vizsgálat azt mutatta ki, hogy 2010 és 2014 között a közlevéltárak többségében – a negyvenhat közlevéltárból huszonnyolcban – egyáltalán nem végeztek selejtezést. Ez az adat bizonyos esetekben abból fakad, hogy az adott intézmény eredményes gyűjtőterületi munkája következtében csak rendezett és selejtezett iratanyagok kerültek be a levéltárba, sok esetben azonban a levéltárvezetők tájékoztatása szerint az intézmény személyi kapacitásai nem tették lehetővé a rendkívül időigényes és felelősségteljes selejtezési feladatok elvégzését.

Az Ellenőrzési Terv alapján a szakfelügyelők megvizsgálták a 10/2002 (IV.13.) NKÖM rendelet 43.§ (2) szerinti tájékoztatási célú segédletek készítésének tendenciá-

ját a vizsgált időszakban. A jelentések alapján megállapítható, hogy túlzás volna ezen a téren tendenciáról beszélni, hiszen a hazai közlevéltárakban az elmúlt években a fond- és állagjegyzékeken kívül gyakorlatilag csak fondismertetések készültek néhány levéltárban (Budapest Főváros Levéltára, MNL Csongrád Megyei Levéltára, Semmelweis Egyetem Levéltára). A negyvenhat közlevéltár esetében összesen két intézményben készült repertórium (Vác Város Levéltára, Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára), bár ezek közül is az utóbbiban csak a korábban kiadott repertórium adatait aktualizálták. További három levéltár számolt be ezen kívül még folyamatban lévő repertóriumkészítési munkálatokról (MNL Országos Levéltára, MNL Csongrád Megyei Levéltára, Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár). Megjegyzendő, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár segédletkészítési gyakorlata az elmúlt időszakban a repertorizálás helyett már inkább a scopeArchív levéltári nyilvántartó rendszerben való feldolgozást preferálja. A fenti „tendencia” fényében különösen fontos fejleménynek tekinthető, hogy 2015-ben a Magyar Levéltárosok Egyesülete a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeiről, valamint több települési, szak- és egyházi levéltárról is önálló levéltárismertető kiadványt jelentetett meg.

A levéltári szakfelügyelők 2015-ben azt is megvizsgálták, hogy a korábbi években az érintett levéltárak az elkészült raktári jegyzékeket elhelyezték-e a belső fondosszékban. Az ellenőrzések tanúsága szerint a negyvenhat közlevéltárból huszonötben a szakmai rendelet vonatkozó előírásainak megfelelően járnak el, huszonegy intézményben azonban a raktári jegyzékeket nem, vagy nem teljes körűen őrzik a fondosszékban, sőt több közlevéltárban (Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Hadtörténelmi Levéltár, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltára) egyáltalán nem vezetnek fondosszékot, az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárában pedig a szerv- és a fondosszék közös rendszert képeznek.

Az utóbbi évek jellemző tendenciája, hogy a raktári jegyzékeket már vagy egyáltalán nem nyomtatják ki és kizárólag elektronikusan teszik azt közzé, vagy pedig csak egy kutatói példányt tesznek elérhetővé nyomtatott formában. Ilyen esetekben az elektronikus segédleteket egy szerveren vagy asztali számítógépen tárolják, melyekről jobb esetben biztonsági másolatokat készítenek. A szakmai követelményekről szóló 27/2015 (V.27.) EMMI rendelet vonatkozó, 31.§ (1) bekezdése alapján van lehetőség a kötelező nyilvántartások elektronikus vezetésére, a fent ismertetett megoldás azonban nem teljesíti az ott megfogalmazott követelményeket. A vonatkozó rendelkezés ugyanis a jogosultság-alapú hozzáférés biztosításához, a tranzakciók naplózásához, illetve a megfelelő biztonsági mentések meglétéhez és az adatok visszaállíthatóságához köti az elektronikus nyilvántartások kizárólagos használatát, ezek a követelmények pedig az egyedileg tárolt elektronikus fájlok rendszerével általában nem biztosíthatók. Ennek a gyakorlatnak a veszélyeit jól illusztrálja az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárában 2015-ben történt adatvesztés, melynek következtében a korábban készült, még nem a scopeArchív-ban tárolt elektronikus segédletek jelentős része megsemmisült. A fenti eset rávilágít az egyedileg tárolt elektronikus fájlok sérülékenységre és komolyabb levéltári nyilvántartó rendszerek (pl. scopeArchív) lehetőség szerinti használatának fontosságára, mivel ezek tudják teljesíteni a szakmai rendelet fent meghatározott biztonsági követelményeit.

Az elektronikus segédletkészítés eszközeiként az egyes intézmények elsősorban szövegszerkesztő programokat jelöltek meg (Microsoft Word vagy ennek megfelelő nyílt forráskódú program), az utóbbi időszakban pedig egyre nagyobb arányban táblázatkezelő szoftvert (Microsoft Excel) használnak. Ez utóbbi tendencia feltétlenül támogatandó, hiszen az ebben a formában készült dokumentumok önmagukban is differenciáltabb felhasználási lehetőségeket rejtenek, ráadásul a későbbiekben könnyen integrálhatók nagyobb adatbázis-kezelő programokba. A vizsgált levéltárak töredéke használ csak egyéb adatbázis-kezelő programokat (pl. Microsoft Access) segédletei elkészítéséhez.

A 2015. évi szakfelügyeleti ellenőrzés kiemelt témája volt a számítógépes adatbázisok építése. Ennek a tematikának a keretében a szakfelügyelők elsőként az egyes intézményekben végzett adatbázis-építési munkálatok dokumentáltságát vizsgálták, konkrétan azt ellenőrizték, hogy az egyes adatbázisok építéséhez rendelkezésre áll-e írásos kitöltési útmutató, magyarázat vagy egyéb segédlet. Bár a legtöbb hazai közlevéltárban folyik valamilyen adatbázis-építés (negyvenhat levéltárból harminckilenc esetében állapították ezt meg a szakfelügyelők), összesen tizenegy intézményben készült az összes, vagy legalább néhány adatbázishoz írásos dokumentáció. Ez sajnálatosan alacsony aránynak tekinthető, hiszen az adatbázisok egységes és kontrollált építése meghatározó jelentőségű annak későbbi használhatósága szempontjából.

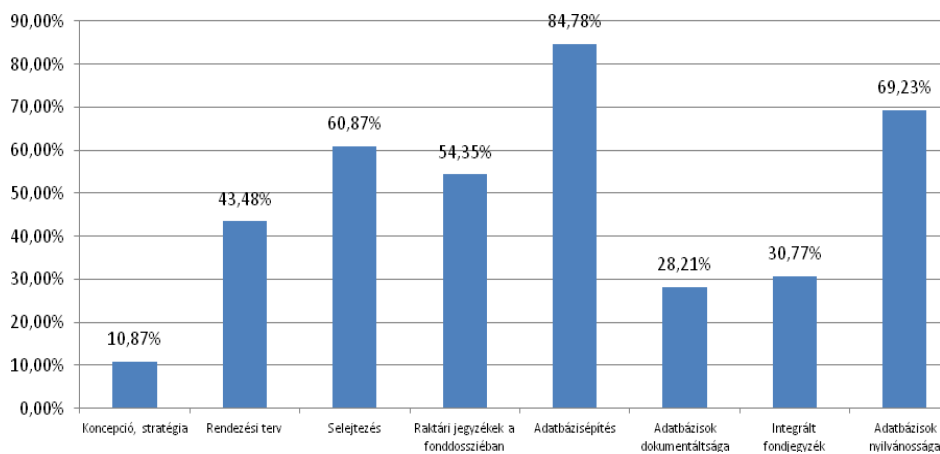
Külön vizsgálati szempont volt a tavalyi év során, hogy adatbázis-kezelő programok használata esetén a fond- és állagjegyzék és raktári jegyzékek egymáshoz rendelve, integráltak-e? Ilyen integrált megoldással a szakfelügyelők csak a levéltárak negyedében, összesen tizenkét intézménynél találtak. Megjegyzendő, hogy a vizsgálat még a scopeArchiv levéltári rendszer bevezetése előtti időszakra vonatkozott, így azóta ez az arány nyilvánvalóan jelentősen módosult, vagy várhatóan módosul a közeljövőben.

Amelyik levéltár adatbázis-építést folytatott a vizsgált időszakban, az általában ennek eredményét közzé is tette internetes felületeken (saját honlapján vagy közös levéltári portálon). A harminckilenc közlevéltár közül huszonhét egy vagy több adatbázisát megosztotta a nyilvánossággal, tizenkét intézmény azonban technikai vagy adatvédelmi okok miatt csak saját tevékenységéhez, vagy belső számítógépén kutatók kiszolgálására használja ezeket az adattárakat.

A szakfelügyelet 2015-ben az elektronikus segédletkészítés kapcsán megvizsgálta a rendelkezésre álló tapasztalatokat a scopeArchiv levéltári nyilvántartó rendszer használatáról azokban az intézményekben, melyek erre lehetőséget kaptak. Mivel a rendszer kialakítása és a betanulás folyamata a vizsgálat időszakában még csak a kezdeteinél járt, a szakfelügyelők ezen a téren csak a levéltárosok első pár hónapos tapasztalatait összegezhették. Általánosságban elmondható, hogy az MNL legtöbb megyei intézményénél megtörtént már a törzskönyvi adatok importálása, azonban a mélyebb szintű feldolgozással kapcsolatban több problémát is jeleztek a kollégák. Elsődlegesen technikai nehézségekbe ütköztek: helyenként a fióklevéltárak nem voltak bekapcsolva a rendszerbe, másutt a helyi számítógépes kapacitás bizonyult gyengének az üzemeltetéshez, leggyakrabban a segédletek készítésének körülményességét jelölték

meg elsődleges akadályként. (Ennek megfelelően a levéltárakban inkább a korábban elkészült raktári jegyzékeket csatolták a rendszerhez.) Több esetben merült fel az a probléma, hogy a scopeArchiv-ban csatolt raktári jegyzékeket az internetes kereső felületen nem lehetett megjeleníteni, ezért a munka ezen részét eredmény nélkülnek tekintették a kollégák. A scopeArchiv rendszer esetében a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, illetve Budapest Főváros Levéltára munkatársai nem ütköztek a fenti akadályokba és – a betanulás időigényességén túl – alapvetően jól használhatónak ítélték azt. (A csatolt segédletek megjeleníthetőségével kapcsolatban tapasztalt problémák egyébként technikai jellegűnek bizonyultak és időközben sikerült azokat kiküszöbölni.)

Az alábbi ábra szemlélteti a közlevéltárak segédletkészítési és adatbázis-építési gyakorlatának néhány szempontját.

A nyilvános magánlevéltárak ellenőrzése

A nyilvános magánlevéltárak számára az éves Ellenőrzési Tervben külön vizsgálati tematikát állítottunk össze, mely elsősorban az adott intézményben folytatható kutatási tevékenység szabályozottságát és az intézmény ilyen irányú szolgáltatásait ellenőrizte az alábbiak szerint.

Teljesültek-e az Ltv. 30. § (2) bek. a) pontjának előírásai, mely szerint a nyilvános magánlevéltár „*levéltári anyagának jegyzékét – nyilvántartás céljából – a Magyar Nemzeti Levéltárnak átadja*”?

A felmérések tapasztalatai ezen a téren meglehetősen negatívak: a vizsgált tizenhárom intézmény közül csak két levéltár (Szeged-Csanádi Egyházmegye Levéltára, Magyarországi Unitárius Egyház Levéltára) teljesítette mostanáig ezt a kötelezettséget.

Rendelkezik-e a levéltár érvényes, a fenntartó által jóváhagyott és a kutatók számára is megismerhető kutatási szabályzattal? Közzétették-e a kutatási szabályzatot a levéltár internetes honlapján?

A vizsgált nyilvános magánlevéltárak közül tizenegy rendelkezik érvényes kutatási szabályzattal, egy esetben ez nem áll rendelkezésre (Egri Főegyházmegyei Levéltár), egy esetben (Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár) pedig a húsz éves szabályzat elavultnak és tekinthető és mindenképpen megújítást igényel.

Hogyan szabályozta a fenntartó a levéltár nyitva tartásának idejét? Elegendő-e az itt meghatározott időtartam a felmerülő kutatási igények kiszolgálására?

A vizsgált nyilvános magánlevéltárak esetében megállapítható, hogy a kutatótermek nyitvatartási ideje meglehetősen széles határok között mozog (heti 8 és 30 óra között), de általában mindenütt rugalmasan kezelik a levéltárosok a kutatási időket. A hatékonyabb kiszolgálás érdekében szinte mindenütt előzetes bejelentkezést kérnek a kutatóktól. A szakfelügyeleti jelentések tanúsága szerint a vizsgált nyilvános magánlevéltárak mindegyikében elegendő a biztosított heti kutatási idő, néhány intézményben azonban a kutatóforgalom emelkedése komoly megterhelést jelent a levéltár munkatársai számára.

Teljesültek-e a – vizsgálat idején még érvényben lévő – R. 44.§ (2) bekezdésében foglalt követelmények, mely szerint a levéltár „a levéltári anyagot célszerűen kialakított külön helyiségben (a továbbiakban: kutatóterem) ingyenesen bocsátja a kutatók rendelkezésére, és lehetőséget teremt arra, hogy a kutató a kutatásra kiadott levéltári anyagról saját költségén másolatot kaphasson”?

A kutatóterem kialakítása és felszereltsége terén a szakfelügyelet nem talált kirívó szabálytalanságot vagy elfogadhatatlan körülményeket. Minden levéltár megfelelő körülményeket tud biztosítani a kutatók számára, de több levéltárban (Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára, Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Magyarországi Unitárius Egyház Levéltára) egyenesen ideális, a hazai levéltári állapotokat felülmúló körülményeket teremtett a levéltár fenntartója a kutatási tevékenységhez.

Minden ellenőrzött intézményben biztosítják az iratanyag másoltatásához szükséges feltételeket is.

Milyen mértékben teljesülnek a R. azon előírásai, mely szerint „a levéltár a levéltári anyagot, annak nyilvántartása, tudományos igényű rendszerezése és tájékoztatási célú segédletek készítése útján kutatásra alkalmassá teszi”? Az iratanyag mekkora hányada tekintetében állnak rendelkezésre a kutatók számára is használható kutatási segédletek?

Ezen a téren meglehetősen nagy különbségek mutatkoznak a vizsgált levéltárak között. Néhány levéltárban gyakorlatilag teljes körű a segédletekkel való lefedettség, és ezek online kutatására is lehetőség van (Egri

Főegyházmegyei Levéltár, Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, Magyarországi Unitárius Egyház Levéltára). Több levéltárban ugyanakkor csak korabeli segédletek, vagy régi, papír alapú jegyzékek alapján, kizárólag helyben végezhető a kutatás (Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Szeged-Csanádi Egyházmegye Levéltára, Békéscsabai Evangélikus Gyülekezet Levéltára).

Milyen formában érhető el az iratanyag kutatását lehetővé tevő levéltári segédletek?

Az esetek többségében a segédletek helyben kutathatók, de a vizsgált intézmények több mint a fele, összesen hét levéltár tud valamelyik segédletéhez online hozzáférést is biztosítani.

Milyen kutatószolgálati nyilvántartásokat vezet a levéltár?

Gyakorlatilag mindegyik intézmény vezet kutatási naplót és nyilván tartja a kutatási engedélykérelmeket is saját, fenntartója által jóváhagyott kutatási szabályzata alapján.

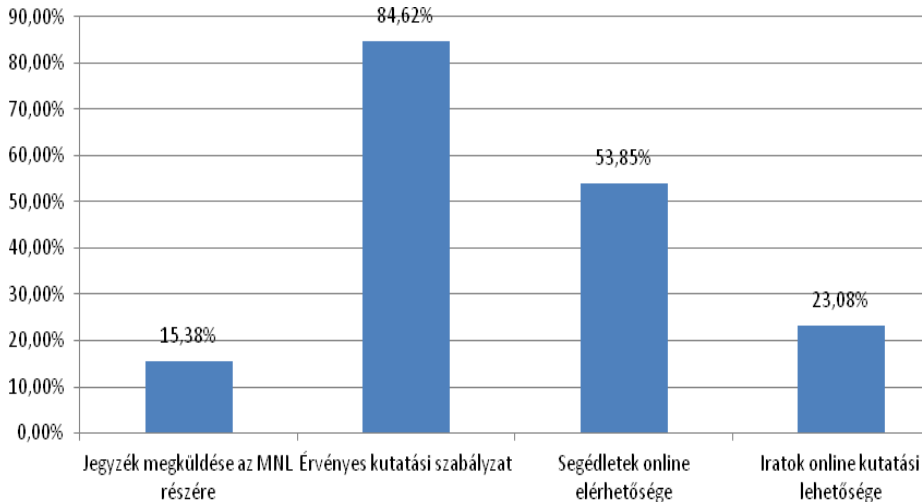
Évente mennyi a regisztrált kutatók, a tényleges kutatási esetek és a megrendelt másolatok száma a levéltárban? Milyen tendenciát mutatnak az adatok az elmúlt öt évben?

A vizsgált időszakban gyakorlatilag mindenütt jelentős növekedés történt a kutatók és a kutatási esetek számában. Ez utóbbi adat tekintetében 2010 és 2014 között a Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltárában mutatható ki legnagyobb arányú növekedés (185%), de radikálisan emelkedett a kutatási esetek száma a Pécsi Egyházmegyei Levéltárban (168%), az Egri Főegyházmegyei Levéltárban (165%), a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban (164%) és a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban (145%) is. Abszolút értelemben legtöbb kutatási esetet a Magyar Zsidó Levéltárban és a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában regisztráltak a vizsgált időszakban: mindkét intézményt kb. ötszáz esetben keresték fel kutatók évente. Ahol némi csökkenést mutat a kutatók és a kutatási esetek száma (Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára), ott ennek elsődlegesen az az oka, hogy az intézmény iratanyagának jelentős, leginkább kutatott részeihez online hozzáférést is biztosítanak bárki számára.

Biztosít-e valamilyen online kutatási lehetőséget a levéltár?

Digitalizált iratok online elérésére az intézmények kevesebb, mint egyharmadában van lehetőség: a szakfelügyelők a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban, a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában és a Magyar Zsidó levéltárban jelezték ennek a szolgáltatásnak a működését.

Az alábbi ábra azt szemlélteti, hogy a vizsgált tizenhárom nyilvános magánlevéltár néhány ellenőrzött területen milyen arányban teljesíti a jogszabályi előírásokat, illetve újít bizonyos szolgáltatásokat.

Budapest, 2016. január 24.

A KÉZIRATOT kérjük, hogy e-mailben, legalább Word 6.0 formátumban juttassák el a szerkesztőség vagy a szerkesztők egyikének címére. A szerkesztőség másfél ívnél (60 000 „n”) nagyobb terjedelmű kéziratot nem fogad el! A szerkesztőség a tanulmányok esetében a 20–30 ezer, míg a recenzíók esetében a 10–12 ezer „n” terjedelmű kéziratokat tekinti ideális hosszúságúaknak. Szövegek közti illusztrációként a kézírathoz fényképet, grafikont, ábrát stb. lehet mellékelni. Ez esetben kérjük, hogy a képaláírás pontos szövegét is szíveskedjenek megfogalmazni. A kiemeléseket a szerző a kéziratban kurzíválva jelezze, a jegyzeteket lábjezret formájában helyezze el, a kézirat lapjait folyamatosan, arab számokkal számozza. A jegyzetapparátusban a szerző csak a hivatkozott mű szerzőjét KISKAPITÁLIS-sal, a kiadás évszámát, és a pontos oldalszámát adja meg. A tanulmányok végén kérjük megadni a források és a szakirodalom teljes bibliográfiai adatait. KISKAPITÁLIS-sal kérjük megadni a felhasznált mű szerzőjének teljes nevét, a mű címét (folyóirat, tanulmánykötet esetén annak a címét) kurzíválva emelje ki, és pontosan tüntesse fel a hivatkozott bibliográfiai és levéltári adatokat. A **recenziók** fejszövegében pontosan kérjük megadni a címen kívül a többi bibliográfiai adatot is: a szerző(k), a szerkesztő, a kiadó nevét, a megjelenés helyét és évét, továbbá a terjedelmet (oldalszámban).

TÁJÉKOZTATÁS

AZ EGYESÜLETI TISZTÚJÍTÁS JELÖLTJEIRŐL

Az MLE 2016. július 13-i tisztújító közgyűlése előtt az alábbiakban ismertetjük az elnök, alelnök, választmányi tag és ellenőrző bizottsági tag tisztségekre érkezett jelöléseket.

A választmány által életre hívott Jelölő Bizottsághoz beérkezett, az érvényes jelölések alapján összeállított névsor

Elnökjelöltek:

KENYERES ISTVÁN és ÓLMOSI ZOLTÁN

Alelnök jelöltek:

HERMANN ISTVÁN, REISZ T. CSABA, TILCSIK GYÖRGY

Választmányi tagjelöltek:

B. Stenge Csaba, Balázs Gábor, Cseh Gergő Bendegúz,
Farkasová Andrea, Haraszi Viktor, Hermann István,
Homok Zsolt, Káli Csaba, Kenyeres István,
Koltai András, Kovács Eleonóra, Kovács Tamás,
Ólmosi Zoltán, P. Holl Adrien, Polgár Tamás,
Reisz T. Csaba, Sipos András, Szögi László,
Tilcsik György, Tyekvicska Árpád, Várady Zoltán,
Zsidi Vilmos

Ellenőrző Bizottság tagjelöltek:

Csukonyi Lászlóné, Hetényi Tiborné,
Márkusné Vörös Hajnalka
